

Adalékok a család büntetőjogi védelmének történetéhez

MEZEY BARNA*

(jogtörténész, egyetemi tanár SZE DFK, professor emeritus ELTE ÁJK,
HUN-REN/ELTE Jogtörténeti kutatócsoport)

Additional notes to the history of criminal law protection of the family

Judicial practice at the turn of the 18th and 19th centuries prosecuted sexual acts that directly disturbed the peace of family and marriage with consistency despite the lack of legal codification in Hungarian law, the absence of legal definitions and the deficit of a national and coherent regulation. Moreover, it also provided protection against behaviour detrimental to the morality of society and indirectly or potentially disruptive to family life. Due to the lack of consecrated articles, the slowly commencing penal codification was rather affected by changing moral perceptions, thus, could have only little impact on the practice of traditional law-making until the mid-19th century.

Keywords: family protection, punishable acts, adultery, polygamous marriage, incest, having mistress, fornication

„Hazánk törvényeiben a büntettes bukást és váltóhamisítást kivéve egy büntettnak meghatározása (definitio) sem lévén világos szavakkal körülírva, következésképp a törvény e részében semmi megszorítást nem tévén minden bizonyos fajú büntett köréhez mindazon sértő cselekvények számítandók, melyek azon büntett nevéül szolgáló szónak hazánkban bevett jelentése alatt foglaltatnak” (!) Ennek a megállapításnak jelentőségét aláhúzza publikálásának dátuma: 1865.¹ Nem kevesebbet állít a szerző, mint hogy a váltóbűncselekményeken kívül nincs a magyar büntetőjogban egyértelműen meghatározott törvényi tényállás. A kiegyezés küszöbén a magyar büntető jogalkotás és a kodifikáció állásának kordokumentuma ez, túl az 1792–1795.évi rendszeres bizottság javaslatain, az 1829–1830-ban lezajlott operátum-polémián és az 1841–1843. évi kodifikációs munkálatokon. S ha valós ez az állítás 1865-ben, még igazabbnak tekinthető a reformkor évtizedeiben, amikor Szlemenics Pál közzétette az első magyar nyelvű büntetőjogi tankönyvet.² (Vuchetich Mátyás 1815-ben még nem vállalkozott a bűncselekmények teljes körének felmérésére sem: „a sérelmeknek csak azokat az eseteit fejtegetjük, amelyeket törvényeink bűncselekménynek nevezik, és hatósági büntető váddal, perrel üldözik”³)

Jogtörténészek közmegegyezésen nyugvó álláspontja szerint a rendi korszak jogát írott jogforrásokból aligha lehet megismerni. Ahhoz, hogy feltárható legyen a valódi jogélet, a levéltárak, az egykorvált hatóságok, bíróságok iratanyagát kell vallatóra fogni, amennyire a töredékesen fennmaradt dokumentumállomány lehetővé teszi.

* ORCID ID: 0000-0002-2234-9452

¹ Szlemenics 1865: 176.

² Szlemenics 1836.

³ Vuchetich 2010: 325.

Tudjuk, hogy a 19. századot megelőzően a törvények, melyekre előszeretettel hivatkoznak jogászok, történészek egyaránt, csupán a politikai akaratot tükrözik vissza, legyen az a jövőre irányuló szándék vagy a korábbi gyakorlatok megerősítése. Évszázadokig a szentesített törvény nem több, mint a rendek országgyűlési küzdelmeiben kötött pillanatnyi kompromisszumok írásban rögzített változata.⁴ Ennek megismerése sem lekicsinylendő cél és feladat, de a büntetőjog terrénumát tekintve igen kis szeletet tudhat csak magáénak a kutató a dekretális aktusokat faggatva. Évszázados szünetekkel jelennek meg egy-egy intézmény körvonalai, elszórt utalásokból vonhatók le halvány következtetések a jogalkotói szándék erősségére, változásaira. De a hétköznapi bírói praxist nem kötötte még ez az oly csekély erővel bíró jogalkotás sem. A Hármaskönyv közismert megállapítása a szokásjog törvényre gyakorolt hatásáról szóló szabály. Eszerint „a szokásnak pedig hármass ereje van. Tudniillik magyarázó, mert a törvények legjobb magyarázója; a miért is, ha a törvény kétséges, a helyi szokáshoz kell fordulnunk, és ha ez felvilágosít, nem kell eltérnünk attól az értelemtől, a melyet a szokás adott. Másodszor van törvény-rontó ereje, mert lerontja a törvényt, ha ezzel ellenkezik. Harmadszor van törvény-pótló ereje, mivel a törvényt pótolja, a hol ez hiányzik.”⁵ Abban a világban, ahol a bíró nem elsősorban jogismerő, hanem hatalommal rendelkező és jogszolgáltatásra jogosított személy, ahol a helyi jogi praxis felülírhatja az országos jogot, aligha állapítható meg a jog máshonnan, mint a bírósági ítélkező gyakorlatból. Igaz, ez a praxis is feltűnően sokszínű: amikor az ország nyugati felében a hatóságok már nem, vagy kevésbé kívántak beavatkozni a lakosság magánéletébe, több erősen vallásos keleti megyében nagy számban fordultak elő „a ’test bünei’ miatti marasztalások.”⁶ A kezdeti szigor a 18–19. századra enyhült, a vallásos buzgóság mérséklődött, az erkölcsök átalakultak. Ezek a változások tetézték a vármegyei ítélő praxis zavaros tényállási megközelítéseit és (ahogyan Hajdú írja: pongyolaságát?). A terminológia bizonytalan volt, a fogalmak összeúsztak; a paráznaságot és a bujálkodást, a házasságtörést és a vérfertőzést gyakran változtatva alkalmazták az ítéletekben. A magyar büntetőjog fejlődésének tükrében az sem volt véletlen, hogy a polgári korába lépő magyar jog nem rendelkezett kódexekkel, így büntető törvénykönyvvel, de még szisztematikus büntető tárgyú törvényi szabályozással sem. Ha tehát a bűncselekmények büntető tényállásaira vagyunk kíváncsiak (amelyeket, mint fentebb láttuk, törvények többségükben nem rögzítettek), a konkrét ügyeket kell szemügyre venni. Nem tett mást Szlemenics Pál majd Szokolay István sem, amikor Gochetz⁸, Bodó⁹, Vuchetich¹⁰ után összefoglalták a fenyítő törvényszéki büntettek körét, s a kor szaknyelvi

⁴ Szijártó M. 2016: 13, 20.

⁵ *Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve*. Előbeszéd. 11. Cím: Miben különbözik a törvény a szokástól: és a szokásnak hármass erejéről 3. §

⁶ Hajdu 1985: 291–292.

⁷ Hajdu 1985: 292.

⁸ *Systema praxis criminalis in clyti regni Hungariae... in duas partes divisum, quarum prima de maleficiis et malefactoribus in genere, altera, de criminibus in specie continet articulos: cui accessit prologium* Gabrielis Gochetz ... ad status et ordines regni. Budaë, 1746. Typis Nottenstein.

⁹ *Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones Hungaricas in partes duas divisa /* Mathias Bodó; dum Josephus Balassa praeside Ignatio Francisco Xaverio Stöckl theses ex utroque jure universo propugnaret. Posonii, 1751. Typis Landerer.

¹⁰ *Institutiones iuris criminalis Hungarici in usum Academicarum Regni Hungariae*. Conscriptit Matthias Vuchetich. Budaë, 1819. Typis Regiae Universitatis Hungariae.

terminológiai lehetőségeihez képest megkísérelték azokat csoportosítani. Tanulmányunkban őket hívhatjuk segítségül feladatunk teljesítésében, vagyis a család büntetőjogi védelmének egy szegmensét szemügyre véve a házasságot, családot veszélyeztető szexuális bűncselekmények körének meghatározásában és az ellenük a korban esélyesnek hitt, alkalmazott szankciók körvonalazásában.

A család

Ahogy Bónis György a család jelentőségének tisztázása kapcsán Richard Thurnwaldra is hivatkozva¹¹ állítja, a társadalom fejlődésében a kezdeti politikai struktúrák vitathatatlanul a vérségi kapcsolaton vagy annak feltételezésén alapuló családi kötelékekre épültek, ami a család szerepét úgy az ősi, mint az államilag szervezett társadalomban alapvető jelentőségűvé tette.¹² Az államhatalom csak áthangolta, de nem mellőzte a családok szerepét, továbbra is számítva a rokonságra, a vérségi szolidaritásra, a család speciális kohéziójára, konfliktuskezelési eljárásaira. A társadalom felső régióiban, az uralkodó dinasztiák között és az arisztokrácia dimenzióiban a família új értelmet nyert, de jelentősége még fokozódott. Lejebb haladva a társadalomszerveződés egyik legfontosabb mikroközösségeként tekinthetünk rá. A család a történelem során fontosságának megfelelően kiemelt figyelemben és ehhez igazodó jogi védelemben részesült. Ebben nagy szerep jutott a büntetőjognak.

A honfoglaláskori magyar nagycsalád férfiágon számon tartott vérközösségként szerveződött, mely egyben vagyonszövetség is volt.¹³ A vagyon kezelése, a termelés szervezése, az érdekközösségből folyó rendelkezési jog gyakorlása, az öröklés a férfiak jussa volt. A rablással vagy vétellel a családba lépő nők (házasság) a család tulajdonává váltak, ami nyilvánvalóan tetten érhető többek között a levirátus intézményében, az alávetettségben, a férfitagok iránti engedelmességi kötelezettségben, a szertartások, étkezések alkalmával kifejeződő elkülönítettségben.¹⁴ Az asszony tulajdon mivoltát jelezte, hogy férje halála után nem eresztették ki a családból, mert kiválása anyagi veszteséget jelentett volna a család számára.¹⁵ Ez a sajátos tulajdon-jelleg utóbb is megjelent, még ha a kezdetihez képest kissé elmosódottabb, de igen jellegzetes formákban, például a gyámság intézményében, az atyai és a férji hatalom gyakorlásában.

Büntetőjogi eszközök a család védelmében

Aligha megkérdőjelezhető, hogy a nők elleni erőszakos támadás egyben a család rendje elleni agresszív cselekedetnek minősülhetett, s a család joga a nőt ugyanúgy védelmezte, mint a tulajdonában álló vagyontárgyak bármelyikét, ami sértés esetén ellentámadásba, bosszúba, megtorlásba fordulhatott; a büntetőjog kialakultával pedig bűncselekményi jelleget öltve a büntető felelősség terebélyesedésébe tolhatta az esetet.

¹¹ Thurnwald 1932: 9–10.

¹² Bónis 1948: 18.

¹³ László 1944: 174.

¹⁴ László 1944: 220.

¹⁵ László 1944: 173.

A szexuális bűncselekmények kialakulásának másik útvonalát követve a párkapcsolatok rendezettségéből folyó követelményhez jutunk, mely a magyar társadalomban hetedízigen nyilvántartott vérrokonságon belüli házassági tilalmat jelentette.¹⁶ Tagányi szerint az endogámia és az exogámia, vagyis a közösségen belüli ill. kívüli házassági kényszerszabályok rendszerét „többé-kevésbé az egész világon gyakorolják, melyekhez képest aztán a népek, vagy azoknak egyes osztályai külön-külön csoportokra tagolódnak, az emberiség kezdete óta.”¹⁷ Ezek jelentőségét mutatja, hogy számos nemzetközi szerződés hozható föl példaként, mely tartalmazza az államok alattvalóinak egymás közötti házasságára vonatkozó előírásokat is.¹⁸ Ez a gyakorlat megköveteli a jogi környezet kialakítását, a szabályok megsértése esetére a megfelelő felelősségi konstrukciók alkalmazását, akár büntető normák foganatosítását (Vö. hűtlenség, vérfertőzés). A szexuális kapcsolatok rendezésének igényét kísérte az erkölcsi megítélés formálása is, sok esetben a jogilag elítélendő magatartás morálisan is marasztalandóvá lett.

Harmadik szál a család alapját képező házasság megingatása, mely alkalmas volt a társadalom alapstruktúrájának megrendítésére, a közösség szövetének megbontására. Vagyis a házasságra lépett pár kapcsolatát megkérdőjelező, annak kereteit átlépő, alapjait feszegető szexuális viszony létesítésének tilalmi zónába utalása (s ezzel a hatalmi beavatkozás a szexuális privátszférába) kezdettől fogva meghatározó részét képezte a közösség-irányításnak, utóbb a politikai tevékenységnek, a kiépülő állam jogalkotásának is.

Sajátos színt hozott a keresztény államalapítás fordulata a magyar családtörténetbe, amikor is a politikai akarat a tradicionális magyar családmódel helyébe illesztette az akkorra már nyugaton kialakult keresztény monogám család képletét, annak jellegzetes szakralitásával és szabályrendszerével. A keresztény államalapítással domináló szerephez jutó egyház alapvető érdeke volt a természetes vérközösségeként szerveződő ősi családok felbomlasztása, és ezáltal a családjog és az öröklés szabályai fölötti kizárólagos rendelkezés, a pogány hitvilág ápolásának megszüntetése.¹⁹ Azokat az elemeket azonban a családnak és rokonságnak, amelyek nem álltak ellentétben a kánonjoggal, nem támadta, sőt erősítette. Így stabilizálódhatott a nők hagyományos szerepe a családrendben.

Az ábrázolt fejlődési ív megrajzolja azokat a szabályozási köröket, melyek a társadalom irányítói szempontjából a családdal és a szexualitással kapcsolatban jogi beavatkozást igényeltek a hatalom oldaláról. Egyfelől védendő volt a közösségi struktúrákat megalapozó házassági kapcsolat és a család; másfelől a család tagjaként a nő; harmadrészt a lehetőségesséig szabályozandó volt a közösségeken belüli szexuális tevékenységek rendezettsége, a mindenkori korfelfogásnak megfelelően meghúzott határ megállapítása a morálisan elfogadható (tűrhető) és az azon túleső szexuális magatartások között.

¹⁶ László 1944: 212.

¹⁷ Tagányi 1919: 22.

¹⁸ Tagányi 1919: 22.

¹⁹ Bónis 1948: 24.

A házasságtörés és a többes házasság

A magyar jogtörténetben, annak kikristályosodott fogalma szerint *házasságtörés* vagy *nősparáznaság* (*adulterium, violatio matrimonii*) a házassági hűség megszegése házasságon kívüli kapcsolatban történt elhálás útján. (Ha a házasságtörésben közreműködő maga nem volt házas, egyszerű házasságtörésről [*adulterium simplex*] beszéltek, ha mindkét fél házas volt, kétoldalú házasságtörésről [*adulterium duplex*]). A jog ebben a cselekedetben az állam és az egyház által helyeselt és szabályokba foglalt házasság megháborítását nyilvánította büntetendőnek: a házi béke megbontását, a családi nyugalom megzavarását, az örökösödési rend veszélyeztetését a házassági hűség megszegésével.²⁰ (Egyébként a jogtörténet arról tanúskodik, hogy a házasságtörés fogalma (értelemszerűen összefüggésben a családról és a szexuális életről vallott felfogással) időtől és térségektől függően változott, a legszűkebb, kizárólag a feleségek felelősségétől egészen a nemi erkölcs elleni bűncselekményekkel történt teljes körű azonosításáig).²¹

A régi magyar jog elsősorban a feleség hűtlenségével foglalkozott (feltehetően a bizonyíthatóság nehézkessége, s nem kevésbé a férfiak meghatározó családfői szerepe okán). „Valaki mással paráználkodó feleségét megöli, Istennek adjon számot róla; és ha kedve tartja, vegyen mást feleségül.”²² Az esetleg ártatlanul megvádolt asszony csupán halálában nyerhetett igazságot, feltéve, hogy valamely rokona tisztességét képviselve bíró elé vitte az ügyet, s igazolódott volna, hogy „gyűlölségben és utálatban” volt sora a férje részéről és paráznasága felől korábban semmiféle gyanú nem merült fel. A dekrétum szerint akkor „a bíró ítéljen benne igazság szerint.”²³ Esélyt is adott azért a törvény a házasság rendbetételére: amennyiben a férj törvény elé vitte felesége hűtlenségét és hajlandó volt visszafogadni: az asszony kellő, a kánoni rendelkezések szerinti bünbánatot tartva visszatérhet a helyes útra. Ha a férje mégsem fogadta volna vissza, mindketten házasságon kívül maradtak egész életük folyamán.²⁴ Ugyanezt a lehetőséget biztosította utóbb Kálmán törvénye is. A hűtlen feleség kánoni bünbánatát követően „békéljenek meg, ha kedvük tartja; máskülönben maradjanak házasságon kívül.”²⁵

A középkori gyakorlat tartós fennmaradására Werbőczy is utalt, élő jognak tekintve a hűtlen feleség megengedett megölését az első rajtakapott házasságtörési esetben. (Első ízben, „a mikor tudniillik a házasságtörés tudomására jutott,” szabadon és jogosan megtehetette ezt, s ilyenkor, azaz amikor „az asszony az ilyen házasságtörésért törvény szerint halállal bűnhődött, atyafiai egyedül a jegyajándékát és nem hitbérét, szerezhetik vissza”).²⁶ A Tripartitum megemlékezett arról is, hogy amennyiben a tetten ért házasságtörő feleségét nem öli meg, és „utóbb elválás következik be, hitbérét elveszti, de nem jegyajándékát, vagyis azokat a dolgokat, melyeket a menyegző idején szülei, vagy atyafiai, vagy férje, avagy akár mások is adtak vele vagy férje útján

²⁰ Pauler 1870: II. 101.

²¹ Bódiné Beliznai 2002: 235.

²² László I. 13 A parázna asszony megöléséről.

²³ László I. 13 1.§

²⁴ László I. 20. Fejezet a paráznaságon kapott asszonyról.

²⁵ Kálmán II. 8. Fejezet a parázna asszonyokról.

²⁶ HK. I.105. Hogy a házasságtörésen kapott asszony hitbérét elveszti, de jegyajándékát nem 2.§

adtak által.” Ugyanakkor férje megbocsátása révén (ami együttlakásban, együtt hálásban és erkölcsi magaviseletének elfogadásában volt megragadható), hitbérét is visszanyerte.²⁷ Az „in flagranti ölés” még a 19. században is a jog részét képezte, bár a jogtudomány álláspontja szerint már a „kor szellemével össze nem fér”.²⁸ A feleség legfeljebb a válás igényével léphetett fel a házasságtörő férjével szemben.²⁹ Ebből a felfogásból következett azután a jellemző büntetés is: a házasságtörő nőkre még a 18. század hetvenes éveiben is számos törvényszék előtt pallos általi halál várt.³⁰

Dacára a tradícióknak, a joggyakorlat nem mehetett el szó nélkül a feleség szexuális partnere, a házasságról tudó, és ennek ismeretében nemi kapcsolatot létesítő férfi felelőssége mellett. Miután a cselekmények központi eleme a hűtlenségben fogant nemi kapcsolat, a tényállás az elhálással teljesedett be. A nemi kapcsolatban az elkövetői magatartás teljessége a partner közreműködésével valósulhatott csak meg, így őt hasonlóképpen a cselekmény elkövetőjének, bűntársnak kellett tekinteni. Ezért a jogi praxis a felszavazott férj jogos indulatának „legfelsőbb fokánál fogva” megengedő volt a partner megölése esetében és többnyire felmentették a férjet az emberölés vádjá alól.³¹ Hasonlóképpen: ha bíróság elé került az ügy, a bírói gyakorlat szerint a házasságtörő nőnek és partnerének osztoznia kellett a büntetésben, még ha az nem is volt azonos.³²

A kettős (vagy többes) házasságot (crimen bigamiae /polygamiae) nem tekintheték másnak, mint „az egyház és állam által szentesített” monogám házasság elleni támadásnak. A keresztény házasság és családfogalom alapkövét képező, különmemű pár törvényes úton, előírt processzuszban jóváhagyott együttélésén nyugvó kapcsolat sérelme a legfontosabb eleme a büntetendőségnek, melyet Pauler kiegészített a házastársi hűség megszegésével (a házastárs sérelmére) és az esetleges harmadik személy csalásával.³³ A kettős házasság bűncselekményének, szemben a házasságtöréssel, nem feltétlen tényállási eleme volt az elhálás (vagyis a szexuális kapcsolat létesítése), jöllehet azt számos állam büntetőjoga megkövetelte. A Büntetőjogtan szerint önmagában azzal a ténnyel befejezetté vált a bűncselekmény, hogy egy már létező és érvényes házasság mellett a házastárs harmadik személlyel egy újabb házasságot kötött az arra előírt formaságok betartásával. (Alanyai tehát a cselekménynek a [második] házasságot létesítő házastárs és [feltéve, hogy az előző házasságnak tudatában volt és akarta azt] a vele házasságra lépő személy, legyen az házas, nőtlen, hajadon, özvegy.) Pauler az elhálás tényállási elemként kezelése ellen érvel, mondván: a bűncselekmény lényege a házassági intézmény megkérdőjelezése és lealacsonyítása, nem pedig a meg nem engedett szexuális kapcsolat (amit egyébként a házasságtörés tényállása kellőképpen szankcionált). Az ágytól és asztaltól történt elválásztás nem szüntette meg a házasságot, így az ily módon elválasztottak újabb házassága ugyancsak bigámiának volt tekinthető.³⁴

²⁷ HK. I.105. 1.§

²⁸ Szokolay 1848: 316.

²⁹ Pauler 1870: II. 103.

³⁰ Hajdú 1996. 108.

³¹ Pauler 1870: II. 103.

³² Hajdú 1996: 110.

³³ Pauler 1870: II. 97.

³⁴ Pauler 1870: II. 99.

A kettős (vagy többes) házasságot a magyar jog egyenrangúnak tekintette a nyilvános gonosztettekkel, rablással, útonállással, gyilkossággal. Ennek tanúságtevője a 16. századi jogalkotó, aki vállalkozott a bigámia törvényi definiálására is. „...a többi bűnök és szertelen gonoszságok között, a melyek ebben a Magyarországon és Szlavóniában dívnak, az sem az utolsó, hogy némelyek, a kik az isten parancsolatjáról és a becsületességről megfeledkeztek, egynél több feleséget vesznek. Sőt, hogy bujaságuknak élhessenek és kedvezhessenek, az első feleséget elhagyva vagy megölve, másikat s néha éppen a legközelebbi vérrokont veszik el és fogadják házastársukul, mint a milynek: Majthényi Imre, Báty Imre a Dély gyámja, Hollóssy János, Pellérdy Péter, és több ilyenek s úgy szintén ezeknek a feleségeik.”³⁵ A dekrétum ezért elrendelte, hogy a közönséges gonosztevőkre nézve alkotott korábbi törvények szerint büntessék őket.”³⁶ Utóbb „a több feleségtartásban találtakra” nézve azt is leszögezte az országgyűlés, hogy nemesi előjogaik nem akadályozhatják felelősségre vonásukat³⁷, vagyis őket az illetékes helybeli hatóságok letartóztathatják és a törvényes eljárást követve „kellő büntetéssel sújtásák”. A magyar joggyakorlatban a 19. századig a pallos általi halálbüntetés várt az ilyen magatartást tanúsító nemesekre is. Palugyai Nyitra vármegye statisztikáját elemezve konstataulta a vármegye börtönében fogvatartott kétnős férfi rabot,³⁸ illetve tudósított egy több férjet tartó asszonyról, akit 1831-ben Győr vármegye törvényszéke, majd a Curia is halálra ítélt, három útonálló gyilkossal egy sorban.³⁹

A vérfertőztetés

1462-ben Mátyás dekrétumba foglaltatta a hűtlenség eseteit, rögzítve azt, hogy ezen esetekben a büntetés jószágvesztés, így a bűnösök birtokai és fekvő jószágai eladományozhatók. Werbőczy országos szokásjogként rögzítette a hűtlenség teljes jogkövetkezményét, hogy ti. a megillető osztályrész (még ha feje esnék is) fiaira vagy nemzetségi atyafiaira hűtlenség vétke által a hűtlen ember mind fejét, mind örökségét: azaz minden fekvő jószágát és birtokjogait örökre elveszti és ezekből a fekvő jószágokból és birtokjogokból [...] elmarasztalt embert soha többé vissza nem tér.⁴⁰ A büntetőjog által szankcionált legsúlyosabb bűncselekmények (többek között a király és korona közhatalma ellen támadás, hamis okiratot készítése használata, hamis pecsét metszése és használata, hamis pénzverés és annak forgalomba hozatala, a vérség negyedik ízén belül vérrokonok meggyilkolása, nyilvános gyűjtogatók, idegen dúlók vagy zsoldosok országba hozása, bírói levelek és a rendes bírák ítéletei ellen támadás és ellenszegülés, kárhóztatott vallásfelekezethez csatlakozás) között említi a törvény

³⁵ 1599. évi 36. törvénycikk a némely két feleségű, vérfertőztető és közönséges gonosztevő nemesekre nézve közösen megállapított büntetéséről.

³⁶ 1548. évi 48. törvénycikk a kapitányok vagy ispánok büntessék meg a tolvajokat és rablókat. „Hogy az ország főkapitányai és szabad ispánjai, valamint a vármegyék ispánjai és alispánjai a nyilvános tolvajokat és rablókat (az ország decretuma értelmében) mindenütt fogják el és büntessék meg. 1. § És gondoskodjanak minden módon arról, hogy az utak mindenütt biztonságban legyenek.”

³⁷ 1625. évi 6. törvénycikk az anya-, feleség- és gyermekgyilkosok, meg a többnejűek elleni eljárásról és azok büntetéséről és 1630. évi 40. törvénycikk az 1625-ik évi 6-ik törvénycikkely alkalmazásánál miképpen kell eljárni? 2. §.

³⁸ Palugyai 1848: 66.

³⁹ Palugyai 1848: 162.

⁴⁰ HK. I. rész. 16.cím. Hogy a hűtlenség vétke és a főbenjáró ítélet kétféleképpen különbözik egymástól.

a *vérfertőztetést*, mely jellemzően férfiak által elkövetett cselekedet, a vérség negyedik ízén belül álló nőrokonainak elcsábítása.⁴¹ A 16. századra így törvényi megállapítást is nyert bűncselekmény-típus az állam által a legsúlyosabban szankcionált bűntettek kategóriájába került.⁴² Ezt erősítette meg azután a Hármaskönyv, mondván: hűtlenséget követnek el és annak büntetését vonják magukra, a kik nőrokonait ugyancsak a negyedik ízén belül megszeplősítik, vagy „a kik mostoha anyjukon erőszakot tesznek s a kik vért fertőztetnek.”⁴³ Hogy a vérfertőztetés nem egyedi esethez jelent meg a hűtlenségi vétkék felsorolásában, azt jelzi hogy az országgyűlés nem sokkal később törvényben volt kénytelen rendelkezni azon bárók ellen, akik „hogy bujaságuknak élhessenek és kedvezhessenek [...] néha épen a legközelebbi vérrokont veszik el és fogadják házastársukul”.⁴⁴ III. Károly már megszorítva a hűtlenség eseteit felsorolta közöttük⁴⁵ az első és második fokon vérfertőztetőkön⁴⁶ kívül a mostoha anyák s mostoha leányok megszeplősítőit s az azokkal paráználkodókat.⁴⁷ A vérfertőzés büntetését Vuchetich főként morális indokokkal támasztotta alá. Szerinte „az a természetes szeretet és tisztelet, mellyel a vérségileg együvé tartozók egymáshoz kölcsönösen kötődnek, a házastársi szeretettel ellentétben áll”. Láthatólag küzdött azzal, hogyan értelmezze az „értelem világánál” a vérfertőztetést, ezért az egyszerűbb megokolás mellett döntött. „[...]sok és súlyos ok, mind fizikai, mind morális, a törvényhozókat arra indítja, hogy a vérrokonok egymás közti nemi kapcsolatát szigorúan megtiltsák.”⁴⁸ Ez, a tradicionális gyakorlatra visszatekintő megkerülése a szabályozás indokainak még inkább jellemző Szlemenicsre, aki tényként közli munkájában a paráznaság törvény általi büntettségét.⁴⁹ Még Pauler is általában tudott csak hivatkozni a családi élet szentségére, a természeti érzületre és a közerkölcsiség követelményeire.⁵⁰ A nem tudományos és nem szakmai alapokon nyugvó tapasztalati hagyomány az ősi jogban gyökerezett és magától értetődő volt az államilag szabályozott társadalomban.

Az ágyastartás

A házasság intézményének nyilvánvaló megkérdőjelezése volt az *ágyastartás*, vagyis „a férjfi és nőszemélynek testi közösülés végett a törvényes házasság kényszerén kívül történt összekelése”.⁵¹ Minthogy a házasság a család alapjaként szervesült a társadalomban, annak kikerülése nyilvánvalóan a családdal járó kötelezettségek és

⁴¹ 1462. évi 2. törvénycikk: azok az esetek, melyek hűtlenség vétkére tartoznak, és a melyekben, valamint másokban, a király úr a bűnösök birtokait és fekvő jószágait másnak adhatja és adományozhatja 14. § Ezt megerősítette az 1495. évi IV. törvénycikk, a hűtlenség vétkét tárgyazó esetekről szólva.

⁴² A hűtlenség első szabályozása Kálmán II. dekrétumában: 6. Fejezet a hűtlenség szegényvállásáról. 1. § [...] ha valaki akármilyen módon a király élete vagy méltósága ellen esküszik össze, vagy megkísérti azt, avagy a kísértővel tudva egyetért, legyen átok rajta és fosszák meg a hívekkel való minden közösségtől.

⁴³ HK. I. rész. 14. cím. A hűtlenség vétkének eseteiről. 6. §.

⁴⁴ 1599. évi 36. törvénycikk a némely két feleségű, vérfertőztető és közönséges gonosztevő nemesekre nézve közösen megállapított büntetéséről.

⁴⁵ 1723. évi 11. törvénycikk még néhány, előbb hűtlenségi esetet halálbüntetéssel sújtani rendelnek.

⁴⁶ 1723. évi 11. tc.3. §.

⁴⁷ 1723. évi 11. tc.4. §.

⁴⁸ Vuchetich 2000: 362.

⁴⁹ Szlemenics 1836: 138.

⁵⁰ Pauler 1870: II. 117.

⁵¹ Szlemenics 1836: 143.

terhek elhárítását is jelentette. A „kvázi házasság” a maga rossz mintájával valódi veszélyt jelentett az elfogadott házasságmodellre nézve. Érdekes módon, ennek ellenére a társadalom és a joggyakorlat megítélése jóval enyhébb volt, mint a házasságtörés esetében, és a vétket a paráznság kategóriájába sorolva, a bíróra bízta az egyedi helyzet értékelését.⁵²

Paráznság, fajtalanság, kéjelgés

A szexuális bűncselekmények kategóriájába estek azok a fentiekben kívül eső magatartások is, melyek „a kéjvágy, a gerjedelem törvénytelen kielégítését”⁵³ szolgálják. Törvénytelen, amit a jog és a közerkölcs elítél, s ezek pedig a természet által kínált nemiség adottságaival ellentétben, annak „célszerű hivatásával” szemben megvalósított cselekedetek. Vuchetich szerint ez nem csak „a bölcs természet aljasul meggyalázása”, hanem „magának az állam üdvének is kárára van, és vést hozó, minthogy megingatja a közerkölcsöt, a polgárok műveltségét, a házastársak kapcsolatát, amely nélkül társadalmi közéletesség nem létezhet”.⁵⁴ Pauler Vuchetich e meghatározásához kapcsolta mások jogainak (például a házastársi hűség) megsértését is, ezzel teljesítve ki a definíciót.⁵⁵ Végeredményben a fentiekben ismerttetett, az állam és egyház által generálisan elfogadott és érvényesített monogám házasság direkt büntetőjogi védelmén túl, minden olyan cselekményt e körbe vontak, melyek bármilyen, a hivatalosan szentesített párkapcsolaton kívül a nemi vágy kielégítésének akármely formáját képezhették. A házasságon kívüli szexuális érintkezés gyakori megnevezése volt a praxisban a paráznság.⁵⁶ (Jóllehet Hajdu Lajos megállapítását ismét megidézve, a bírói gyakorlat szaknyelvi pontatlansága ezt más értelemben is alkalmazta. Olykor szélesebben, általában a meg nem engedett kapcsolatokra vonatkoztatva, máskor szűkebben, a nem prostitúciós céllal házasságon kívül kapcsolatot létesítő nőket illetően.)⁵⁷ Az ítéletekben a 18. századra kialakult szóhasználat szerint a tisztességes nővel történt közösülés megnevezése többnyire a *megszeplősítés* (stuprum in specie), a szajhákkkal közlekedés pedig a *bujálkodás* (fornicatio).⁵⁸ A *fajtalanság* kifejezés (delicta carnis), mint a nemi ösztön büntetéssel sújtott, törvényellenes kielégítésének általános megnevezése bukkant föl,⁵⁹ a *természet elleni fajtalanság* (sodomia) pedig a kor felfogásának megfelelően „sajátszerű értelemben természetellenes, annak rendje ellen elkövetett cselekmény”, így a férfinak férfival (pederastia), embernek oktan állattal (bestialitas), férfinak és nőnek nem természetes módon történt közösülése.⁶⁰

Abban többnyire egyet értett a gyakorlat és a lassan kibontakozó tudományosság is, hogy az erőszak alkalmazásával megvalósított cselekményeket egyaránt sorolták a fizikai sértések vagy a nemi bűncselekmények közé (*erőszakos közösülés* [stuprum

⁵² Vuchetich 2000: 362.

⁵³ Vuchetich 2000: 358.

⁵⁴ Vuchetich 2000: 358.

⁵⁵ Pauler 1870: II. 97.

⁵⁶ Ács 2002: 228.

⁵⁷ Vuchetich 2000: 360.

⁵⁸ Szlemenics 1836: 138.

⁵⁹ Pauler 1870: II. 97.

⁶⁰ Vuchetich 2000: 366.

violentum], *nőrablás* [crimen raptus]) A törvényellenes szexuális magatartások előkészítése, a kerítés (lenocinium) úgyszintén büntetendő volt, megítélését a bíróra bízták.

A szexuális bűncselekmények ez a meglehetősen vegyes csoportja áttételesen érintette, érinthette a házasság és a család rendjét, nyugalmát. Jogellenessé nyilvánításukban a családvédelemnél erősebb szerepet játszott az állam által megkívánt rendezettség, az egyházi dominancia és a 19. századig jellemzően kisközösségekben élő társadalom erkölcsi rendje.

Dacára a törvényi szabályozás, a törvényi tényállások hiányának, az egységes rendezés deficitjének, a bírói gyakorlat a 18–19. század fordulóján több-kevesebb következetességgel üldözte a család és a házasság békéjét direkt módon megzavaró szexuális cselekedeteket, de védte azt a társadalom erkölcsi rendjét sértő, áttételesen és esetlegesen a család életét is megbontó magatartásokkal szemben is. A lassan meginduló büntető kodifikáció szentesített artikulások híján a polgári átalakulásig kevés hatással lehetett a tradicionális törvénykezés praxisára, azt inkább a változó morális megítélés érintette.

Irodalomjegyzék

- ÁCS Pál
2002 „Ne paráználkodjál” A paráznaság metaforája a reformáció irodalmában. In Szentmártoni Szabó Géza (szerk.): *Ámor, álm és mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*. Budapest: Universitas Kiadó.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga
2002 A házasságtörés és büntetése. In Szentmártoni Szabó Géza (szerk.): *Ámor, álm és mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*. Budapest: Universitas Kiadó.
- BÓNIS György
1948 *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Kolozsvár: Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézet.
- HAJDÚ Lajos
1985 *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Budapest: Magvető könyvkiadó.
1996 *Bűnözés és büntetésbírászkodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországa-ban*. Budapest: Akadémiai kiadó.
- LÁSZLÓ Gyula
1944 *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest: Magyar Élet.
- PALUGYAI Imre
1848 *Megye-rendszer hajdan és most. Törvény-történet- oklevelek- s egyéb rokon kútfők után*. IV. kötet. Megyei statistika. Pest: Geibel Károly.
- PAULER Tivadar
1870 *Büntetőjogtan II. kötet. Anyagi büntetőjog különös része. Alaki jog*. Pest: Pfeiffer Ferdinánd.
- SZÍJÁRTÓ M. István
2016 *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*. Budapest: Országgyűlés Hivatala.
- SZLEMENICS Pál
1865 *Magyar fenyítő törvény*. Negyedik, javított s a legújabb törvények és rendeletekkel bővített kiadás Ökröss Bálinttól. Pest: Heckenast Gusztáv.
1836 *Fenyítő Törvényszéki Magyar Törvény*. Budán: A Magyar Kir. Egyetem Könyvnyomtató Intézetéből.
- SZOKOLAY István
1848 *Büntető jogtan a codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíráink s ügyvédeink számára*. Pest: Heckenast Gusztáv.
- TAGÁNYI Károly
1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.
- THURNWALD, Richard
1932 *Die menschliche Gesellschaft in ihren ethno-soziologischen Grundlagen, Repräsentative Lebensbilder von Naturvölkern*. Band II. Werden, Wandel und Gestaltung von Familie, Verwandtschaft und Bünden im Lichte der Völkerforschung. Berlin: W. de Gruyter

MEZEY BARNA

VUCHETICH Mátyás

2010 *A magyar büntetőjog rendszere. I. Könyv. elméleti büntetőjog. Eredetiből fordította Király Tibor. Budapest: Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó.*